

„Mindig is tudtam, hogy költő vagyok”

Beszélgetés Bella Istvánnal

Bella István Kossuth-díjas és kétszeres József Attila-díjas költő a Magyar Írószövetség Költői Szakosztályának volt elnöke, tíz verseskötve mellett gyerekeknek szóló kötetek szerzője. Szerkesztette az Élet és Irodalom, majd a Magyar Napló versrovatát. Műfordítóként számtalan szálon kötődött a lengyel irodalomhoz és a finn-ugor népköltészethez. Ez a beszélgetés 2005 augusztusában készült azzal, hogy lesz folytatása. Sajnos erre már nem kerülhetett sor. A költő hosszan tartó betegség után 2006. április 19-én elhunyt.

– *Úgy terveztem, kezdetnek a gyerekkorodról faggatlak...*

– Vágjunk mindjárt a dolgok közepébe! Itt van előttem egy megmaradt diákkori füzetem, az 1956–57-es tanévből. Benne pedig egy nyolcsoros vers, amelyet a keltezés tanúsága szerint 1956. december 11-én írtam, a középiskolai kollégium egyik tanulószobájában, a délutáni szilencium idején. A versnek nincs címe, szövege így szól:

*Fél öt,
kint oroszok menetelnek,
az élők
rabjai lettek a rendnek,
sóhajt,
s a falról a lepke-csönd rebben,
s egy sóhajt
fojt el az ész a szívémben.*

Ez így természetesen nem jelenhetett meg nyomtatásban. Először csak a *Tudsz-e még világot?* című, összegyűjtött verseimet tartalmazó kötetemben látott napvilágot, 1999-ben. S mert hat évvel ezelőtt még nem került elő ez a sokat hányódott diákkori füzetem, a vers szövegét emlékezetből állítottam helyre. A legtöbb versemet kívülről tudom.

E nyolcsoros megírásának hanglejtésére, perceire ma is jól emlékszem. Az első két sorral kapcsolatban pedig akad egy külön érdekesség. Amikor 1999-ben megpróbáltam felidézni a verset, arra gondoltam, hogy a szokásos óvatosságom miatt a forradalom bukása után va-

lószerűleg nem mertem leírni a füzetembe azt, hogy „oroszok menetelnek”. Az idő tájt, amikor hol jártunk a gimnáziumba, hol nem – a székesfehérvári József Attila Gimnáziumról van szó, a cisztercita szerzetesek egykori rendházáról, ami akkor nekünk a kollégiumunk is volt, ma múzeum működik benne –, a karhatalmisták november elejétől egészen karácsonyig rendszeresen házkutatásokat tartottak. Ezért feltételeztem a tizenhat esztendőös önmagamról, hogy nem mertem leírni az „oroszok” szót a füzetembe. Úgy véltem, a némileg veszélytelenebb „katonák” szót használhattam. Így, a „katonák menetelnek” változatban jelentettem meg a kötetben. Most, amikor néhány héttel ezelőtt, váratlan ajándékként előkerült ez az iskolai füzet, láttam, hogy kamaszfejjel bizony nem voltam különösebben óvatos. Sőt, közvetlenül e nyolcsoros alatt egy másik versem is szerepel, egy Arany János-parafraízis, amely mindennél többet mond:

*Kádár János, megéltünk mi
rend nélkül,
kivánjuk a szabadságot
kend nélkül.*

*(Régi dal, új nóta,
ad notam Arany János)*

– *1956 decemberében nem először láttál orosz katonákat menetelni az utcán. 1940 augusztusában születvén átélhetted a második világháború végőrait...*

– Nagyon sok emlékem van azokról az évekről. Ahogy „idősödtem” – kétévesből hároméves lettem, majd négy –, egyre több pillanat égett belém. Az egyik ilyen hároméves koromban rögzült, még hozzá húsvétkor: kis nyaláncságok után kutatok a kertünkben. Azért bizonyos, hogy ez húsvétkor történt, mert a húsvéti nyuszi a sárkeresztúri házunk virágoskertjének közepén húzódo lugasba és a kisebb bokrokba rejtette el az ajándékait. És azért gondolom, hogy ez 1943-ban esett, mert 1944 tavaszán már meg kellett ásnunk a kertünkben a légvédelmi bunkert. Ez egyébként nevetségesen fölösleges feladat volt, mert ugyan miféle bunkert lehet ásni egy falusi portán? Egy náddal és pallókkal kibélelt gödröt, amelybe légiriadó esetén lecsúszhatunk. Nyilvánvaló, hogy ez még egy tűzérési lövedéktől vagy egy komolyabb aknáttól sem védett volna meg, nemhogy egy bombától.

– *Ki adta parancsba a bunkerek ásását?*

– A magyar kormány. Minden falusi családnak meg kellett ásnia vagy ásatnia a maga bunkerét. Hű és engedelmessé állampolgárokként szüleim mindjárt a rendelet kibocsátásakor nekiláttak a munkának. Apám akkor otthon volt, még nem hívták be.

– *Kérlek, beszélj édesapád sorsáról! Tudom, hogy ez fájdalmas téma – ám a költészetben is fontos motívum...*

– Hatvanöt éves koromra ez a fájdalom már elcsitult. Nem tudom pontosan meghatározni, minek köszönhető az én végtelen szeretetem apám iránt – inkább csak gyanítom, hogy az ő szüntelen hiányának. Négyévesen láttam utoljára, számos emlékképet őrzök róla, amelyek túlnyomórészt boldogságosak. Római katolikus kántortanító volt a szülőfalumban, Sárkeresztúron, gyönyörű hangon énekelt. Az egyik eleven emlékképem az, hogy éppen a templomban

orgonál, és én oldalról, az orgona dobogója mellől nézem őt. Egy másik emlékképeken kettesben megyünk egy virágos réten a határban álló malom felé, és a lépteink zajára valamelyik bokorból felriad egy fúrjesalád, a fiókák szanaszét rohannak... S ha már az orosz katonákkal kezdtük: 1944 nyaráról megmaradt bennem a jelenet, amikor az úgynevezett kishobókban szüleim rádiót hallgattak – nyilván hadijelentéseket ismertettek – és apám azt mondta anyámnak: „Csak az oroszok be ne jöjjenek.” Azokban a hetekben már anyai nagyanyám is nálunk lakott, ugyanis a székesfehérvári otthonukat lebombázták. Később, amikor *Szálasi* idején be kellett szolgáltatni a rádiókészülékeket, édesanyám ugyanolyan engedelmesen beadta azt a nagy, világító szemű rádiókat, mint amilyen szófogadóan megásták a bunkert.

– *Édesapád miként tűnt el a háború forgatagában?*

– Nem sokkal a behívása után, Kisújszállás közelében hadifogságba esett. 1944 nyarának végén hívták be – emlékszem a jelenetre, amikor egy verőfényes napon a postásunk meghozta a SAS-behívót. Apámnak előbb a járási székhelyre, Sárbogárdra kellett mennie, ahol orvosi vizsgálaton esett át. A vizsgálat után nagyanyám apám szemére vetette, ugyan miért nem mondta az alkalmasságot igazoló tisztiorvosnak a következőket: „Doktor úr, nekem két kisgyermekem van. Három szép hízó áll az ólomban, jöjjön el, válasszon közülük, vagy akár vigye el mindhármát.” Apám e szemrehányásra azt felelte: „Tisztességes ember ilyet nem mond.” Így történt, hogy apám alkalmasnak nyilvánítva bevonult, és soha

többé nem érkezett haza, valahol elnyelte őt a háború pokla. Ami pedig a három szép disznókat illeti: 1945 ja-

Apja és fia (1974. Balla Demeter felvétele)

nuárjában láttam őket kiterítve a havon, mert amikor az oroszok első alkalommal bevonultak a falunkba (összesen négyszer vonultak be), mindhármat lelőtték és felfalták.

Arról, hogy apám hadifogolyként hová került és végül hol halt meg, soha semmilyen hivatalos értesítést nem kaptunk. Azt, hogy Kisújszálláson fogták el, csupán onnan tudom, hogy apám teleírt három tábori levelezőlapot, és valahol kidobta őket a vagonból, amelyben fogságba hurcolták. Egy jólelkű asszony megtalálta azokat és elküldte nekünk. E három levelezőlap egészen 1973-ig a birtokomban volt. Akkor az történt, hogy az első balatonfüredi nemzetközi költőkongresszusra kellett utaznom. A kelenföldi albérletemből taxival rohantam, hogy elérjem az Írószövetség Bajza utcai

székháza elől induló buszt. A taxi hát-só ülésén felejtettem az aktatáskámat – benne néhány piperecikkel és a felnőtt korom óta örökösen magammal hordott tábori levelezőlapokkal. Hiába kerestem égen-földön, nem került elő. A levelekből csak néhány mondatra emlékszem: „Pityémet nem félttem, kemény kölyök” – írta például rólam. Évekkel az eltűnése után, egy túlélő fogolytársától úgy értesültünk, hogy apám valahol Kijev közelében halt meg a hadifoglyokat szállító vonaton. Talán így volt.

– *Mi volt édesapád keresztneve?*

– István. Eszerint én ifjabb Bella István vagyok, pontosabban ifjabb-ifjabb-ifjabb. Családunkban az 1850-es évektől, *Bella Ferenc* molnármester ősem óta töretlen hagyomány, hogy az elsőszülött fiú mindig az István nevet kapta.

– *Hányan voltatok testvérek?*

– Összesen hárman. 1939-ben született egy testvérem, aki a bába műhibája miatt csak néhány órát élt. Ezért én 1940-ben a székesfehérvári, később lebombázott Juhász-féle klinikán születtem, akárcsak Ilona húgom. Ő 1945 februárjában tífuszban halt meg. Ami a háború végórát illeti, 1944. december 6. és 1945. március 19. között Sárkeresztúr összesen hétszer cserélt gazdát: folyamatos harcok dúltak, a Székesfehérvár alatt húzó front hónapokig állt. Az oroszok négyszer foglalták el a falut, a németek pedig háromszor vették vissza. Megegett, hogy a főutca egyik végén az oroszok, a másikon pedig a németek állomásoztak. Mindennél többet mond a tény, hogy Sárkeresztúrnak több polgári halottja volt, mint hősi

katonái áldozata: kilencvenöt katona és hadifogoly mellett kilencvenhét civil halt meg. Egy alig háromezer lakosú község esetében ez iszonyatosan magas szám, a lakosság közel tíz százaléka. Az én Ili babának becézett húgom is közéjük tartozott, akinek a halálára és a temetésére is jól emlékszem. Versben is megírtam.

– *Költői nemzedékedben több hadiárva, illetve félárva is található...*

– Igen, például *Utassy József*. Egy kisgyerek életében rettenetes úr a háborúban nyomtalanul eltűnt édesapa hiánya. Ezért is utálok olyan nagyon a háborút. *Ábel első levele Káinnak* című versem így indul: „Kik akarnak háborút? / Csak a hülyék, a győzelem-buzik.” Apám hiányát mostanság inkább már arról az oldalról éltetem meg, hogy milyen jó lenne, ha Ilona húgom ma is élne. Hatvanon túl járna, akárcsak én, és remekül elbeszélgethetnénk egymással, lennének közös titkaink. Vele kapcsolatos fájdalom mindannak a fájdalma, ami a mostani életemből hiányzik.

– *Félárván volt-e kibe, mibe kapaszkodnod?*

– Kántortanító apám és édesanyám vallásosságának köszönhetően hitben nevelkedtem. Olyannyira, hogy 1948-ban, vagyis nyolcévesen az egyházközség kántora lettem. A falunkban lakott egy zongoraművész, *dr. Farkas Elemérné*, a jóságos Sári néni, aki orvos férje kedvéért feladta a művészi pályáját. Mondhatni a falu patrónája volt: hatalmas házi könyvtárakat könyvtárrá tettek, Bösendorfer zongoráján pedig nyolc-tíz helybéli gyereket tanított zenélni. Hatévesen a tanítványa lettem, és megismertem a zongorázás örömét. Például emlékszem annak gyönyörűségére, amikor hatévesen először hallottam tőle

Chopin egyik impromptujét: úgy éreztem, belehalok az örömbé. Így történhetett, hogy két évvel később már kántorkodtam. Mivel a templomunk orgonáját a háború során szétlőtték, egy öregecske harmóniumon játszottam. Emellett „temettem”, „eskettem”: a legkülönbözőbb szertartásokon énekeltem.

– *Mi történt az édesapád halálától 1948-ig szolgáló kántorral?*

– 1948 őszén válaszut elé állították a kántortanítókat: el kellett döntenüök, csak tanítók lesznek-e, vagy csak kántorok. Több mint kilencven százalékuk a tanítást választotta, köztük a sárkeresztúri kántor is. *Laczó Alajos* plébánosnak ekkor jutott eszébe, hogy rám, az állandó ministránsára bizza a kántori teendőket. Szolgálatom első időszaka 1949 júniusáig tartott: az úrnapi körmeneten még én voltam a kántor. A nyár elején a plébániánkra került egy apáca, akinek a szerzetesrendek feloszlata miatt el kellett hagynia a közösségét – ő lett a kántor, egészen 1952 legvégéig, amikor

meztetett: ha továbbra is kántor maradok, azt bele kell írnia a gimnáziumi jelentkezésemhez készülő jellemzésbe, és akkor bizonyos, hogy egyetlen gimnáziumba sem vesznek fel.

Egyébként a kántori munkám szörnyű kínokkal is járt. Főként 1948-ban, mert akkor már nyolcéves voltam, és pénzünk nem lévén továbbra is a négyéves koromban kapott cipőmben jártam. December elején, hajnali hatkor, az adventi róráé misék előtt a fagytól puffadt lábfejemre felhúzni, ráadásul abban az időben még elég vastag harisnyák voltak... Amíg a lábujjak valamilyen módon meg nem találták a helyüket abban a két számmal kisebb cipőben, valóságos kínszenvedést éltem át.

– *Középiskolás éveidet tehát Székesfehérváron, a cisztercita rendtől elkobzott kollégiumban töltötted. Megmaradt-e az épület falai között a ciszterci szellemiség?*

– Hála Istennek, nem csupán a szellemiség maradt meg, de néhány cisztercita szerzetestanár is. Akadt

közöttük, aki a hatóságok előírta látszat kedvéért levetette a szerzetesi öltözetet, ám ettől függetlenül továbbra is papként szolgált. Ugyanakkor olyan cisztercita tanárunk is volt, aki valóban megvált a rendi ruhától és később családot alapított. Mindannyian hatalmas tudású emberek voltak, és sejteni lehetett róluk: bár engedelmességek a történelem kényszerének, iga-

zából jöttányit sem változtak. *Keszei Pista* bácsit, aki nem volt paptanár, ám szintén a cisztercita tanári gárdából maradt hátra, név szerint megemlítem, ugyanis ő az 1957-ben a belgiumi Leuvenbe menekült költőnk, *Keszei István* édesapja volt. Keszeit

A két Balázs és Anna (1976, Rákoskeresztúr)

kényszerűen el kellett költöznie Sárkeresztúrról. Akkor visszazállt rám a kántori munka. Ennek az időszaknak az vetett véget, hogy az iskolánk igazgatója – aki egyébként tisztességes ember volt – 1953 májusának végén behívott az irodájába és figyel-

bizonyos értelemben ma is a költői mesteremnek tartom, jóllehet alig négy évvel volt idősebb nálam.

– *Mestereid és lelki kötődéseid kapcsán tegyünk egy kis kitérőt! Egyik korábbi magánbeszélgetésünkben utaltál rá: kedves emlékek fűznek a katolikus sajtóhoz...*

– Édesanyám szinte kezdettől, vagyis 1945 végétől előfizetője volt az *Új Ember* című hetilapnak. Nem tudom, miből tellett rá, ugyanis végtelesen szegények voltunk. Édesanyám szinte a bigottságig menően vallásos volt. Cseppet sem véletlen, hogy bérmakeresztapámul *Merényi János* katolikus papot kérte fel.

Egyszóval a lap gyermekkorom óta ott volt a lakásunkban, hétről hétre. S e szoros kötődésem később is megmaradt, hiszen több költő barátom a szerkesztőség tagja volt, például az 1999-ben elhunyt *Parancs János*. A legnevesebb szerkesztővel, *Pilinszky Jánossal* korábban, még egyetemista éveimben ismerkedtem meg, 1960-ban. Találkozásaink színhelye a bölcsészkarral szemközti Nárcisz presszó volt. Mivel Pilinszky a közelben lakott, rendszeresen bejárt oda a barátaival. Többek között a költő *Ágh István*, a szintén nagyon közel, a Petőfi Sándor utcában lakó festő, *Kondor Béla*, illetve a jelenleg a Miskolci Egyetemen tanító irodalomtörténész, *Ferenczi László* is közéjük tartozott. Emlékezetem szerint éppen Ágh István mutatott be engem Pilinszkynek. Meleg nyári napokon a

Nagymező utcai Operett presszó teraszán is nagyon sokat beszélgettem – hadd nevezem csak így – Jánossal, mivel ez a helyszín nagyon közel esett az ő Hajós utcai lakásához. Viszony-

lag korán, az ötvenes évek második felében megismertem a költészetét, eleinte csak antológiák révén. Végtelesen tiszteltem és szerettem őt, és – úgy hiszem, bár ez nagyképszerűségnek tűnhet – ő is kedvelt engem.

– *Konkrét tanácsokkal is ellátott a verseidet illetően?*

– Igen, jóllehet e tanácsait csak részben fogadtam meg. Ugyanis eltérő költői „fázisban” voltunk: én fiatal költőként a mindent kimondás időszakában jártam – ő pedig már az elhallgatás, a *Szálkák* időszakára készülődött.

– *Akkor most térjünk vissza az időbeli sorrendhez, és beszéljünk arról, hogy 1966-ban napvilágot látott első verseskönyved, a Szaggatott világ!*

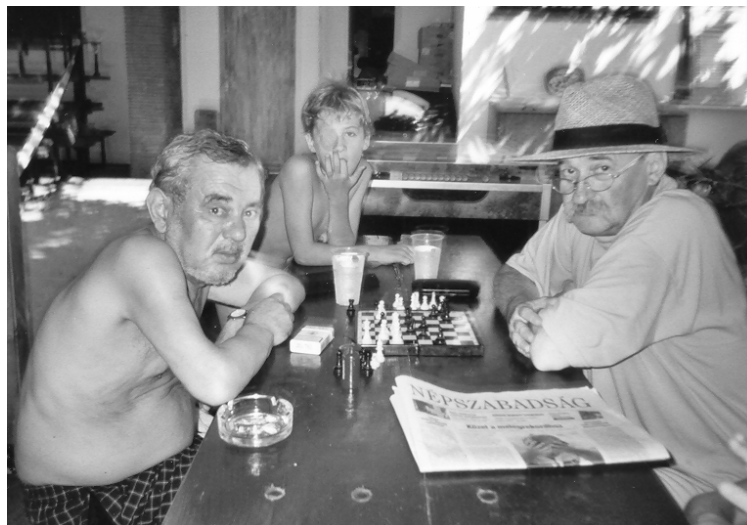
– Életem során elég sok csodában volt részem – közülük a legnagyobb az, hogy a világra születtem. Jó lenne, ha egyszer az összes ilyen csodát fel tudnám sorolni, mi több, meg tudnám írni. Most azt szeretném elmondani, amely az első kötetem kapcsán történt velem. Amikor 1966 nyarán, az Ünnepi Könyvhétre megjelent a *Szaggatott világ*, akkor Isten tudja, miért, de a Nagykanizsai Városi Könyvtár

a lelkemre kötötte: el ne mulasszak elmenni a Kanizsához közeli Nagybakónakra, az ő szülőfalujába. Így hát megkértem a könyvtárosokat, hogy az est másnapján vigyenek el engem Nagybakónakra. Ez egy egészen kicsike, gyönyörű fekvésű falu. Emlékszem, hogy éppen annál a végénél érkeztünk meg, ahol a temető van. Megállítottam a kocsit, bementem, és megtaláltam a dédapám virágokkal borított sírját. Nem nagyon értettem, vajon ki tarthatja ilyen szép rendben. Csak amikor bementünk a falu központjába, derült ki, hogy lakik ott egy idős tanítónő, aki nagyon szerette a mi családunkat, és ő ápolta a dédapám sírját. Meglátogattam. Amikor elmondtam neki, hogy ki és mi vagyok, akkor bement a másik szobába, kihozott egy selyempapírba csomagolt tárgyat, és letette elém az asztalra, a pogácsák és a barackpálinka mellé. Kibontottam és láttam, hogy a dédapám porcelán fényképe az ő sírkövéről. 1945-ben egy gellert kapott golyó eltalálta, és öt-hat darabra tört. Ez a tanítónő összeszedte, becsomagolta és gondosan megőrizte, most pedig huszonegy év elteltével átadta nekem. Kis híján elsírtam magam. Megkérdeztem, mégis miért szedte össze azokat a cserepeket. Azt felelte: azért, mert tudta, hogy egyszer majd valaki eljön értük.

– *Ez a történet nagyon szépen rimel az első köteted címére: Szaggatott világ – öt-hat cserépre szaggatott világ... A könyv a Magvető Kiadó Új Termés-sorozatában*

jelent meg, és ez máris bizonyos költői rangot szerezhetett számodra. Milyen előzményei voltak ennek?

– Tizenhárom éves koromtól írok, és egy évre rá már rendszeresen meg-

Több évig tartottak a szigligeti sakkcsaták Aczél Gézával

meghívott egy szerzői este. Pestről Kanizsára tartva megálltam Székesfehérvárott, és meglátogattam édesanyámat. Amikor a vele lakó nagyanyám meghallotta, hogy hová tartok,

jelentek az írásaim nyomtatásban, a *Fejér Megyei Hírlapban*. Ott sokan a pártfogásukba vettek, például *Könczöl Imre*, a Városi Könyvtár igazgatója, akit 1956 után bebörtönöztek. *Csoóri Sándor* szintén, akit Fejér megyei lévén időről időre vendégszerepelni hívtak – Zámolyba is, Fehérvárra is. Később megtiltották neki, hogy Fehérvár területén költőként szerepeljen... Tizenkilenc-húszéves fejjel kis hiján abahagytam az írást. Hanem akkor, az 1960-as évek kezdetén az egyetemi alkotókörben egymásra leltünk *Koczás Sándorral*. Ő bátorított a folytatásra. Meg persze az is, hogy 1961-ben létrejött az *Új Írás* című folyóirat, és mindjárt a második számában megjelent egy versem. Abban az időben egy-egy vers publikálása felért egy mai verseskötet jelentőségével – értékét, rangját tekintve. Még az is nagy dicsőségnek számított, ha valaki a *Nők Lapjában* közölhetett. *Illyés Gyula* mondta egyszer, hogy ő szívesebben jelenik meg a *Nők Lapjában* az ételreceptek között, mint egy olyan irodalmi folyóiratban, ahol nem tudja, kikkel sorolja egy kalap alá a szerkesztő válogatása. Egyébként a *Nők Lapja* már csak azért is rangot jelentett, mert irodalmi rovatát akkortájt *Galsai Pongrác* szerkesztette. Az úgynevezett „szakma” nagyon figyelt a megjelenésekre. Például, amikor az én első verseim lejöttek az *Új Írásban*, legnagyobb megdöbbenésemre kaptam egy táviratot *Devecseri Gábertől*, amelyben gratulált, és találkozóra hívott a New York kávéházba, amelyet akkoriban Hungária presszónak neveztek.

– *Idősebb költőtársaim gyakran felidézik, hogy akkortájt egy-egy elfogadott verseskötet kéziratának nyomtatására három-négy évet kellett várni...*

– Igen, ez igaz, bár a *Szaggatott világ* esetében én magam voltam a várakozás oka. *Koczás Sándor* már 1964-ben beindította volna az első kötetem megjelentetését – amely

persze még egy másik, korábbi kötet lett volna, nem a *Szaggatott világ* –, de én visszavettem a kéziratot, mert elégedetlen voltam vele.

– *E köteted második verse így indul: „Apám elúszott észrevétlen, / nyújtott testtel, mint a szarvasok”...*

– Ez a vers jelent meg az *Új Írás* második számában, ennek hatására táviratozott *Devecseri Gábor*.

– *...és egy Koczás Sándornak ajánlott verssel zárul, a Tékozló meztelenség cíművel.*

– Nem véletlenül, hiszen *Koczás Sándornak* nagyon nagy szerepe van abban, hogy egyáltalán elhittem magamról, hogy költő vagyok. Az *Új Írás* szerkesztői, vagyis *Váczai Mihály*, *Farkas László* és *Illés Lajos* mellett *Koczás Sándor* indított el az irodalmi pályán. Egész életemben, úgyszólván már csecsemőként is tudtam, hogy költő vagyok, de sohasem mertem elhinni.

– *A Szaggatott világ után jött sorban a többi verseskönyved: 1969-ben Az ifjúság múzeuma, majd hosszabb szünet következett, és 1975-ben A hetedik kavics, 1977-ben az Igék és igák, 1982-ben az Emberi délkörön, 1988-ban Az arcom visszakerem, 1991-ben az Arccal a földnek, 1998-ban pedig az Ábel a sivatagban. Összességében elmondhatjuk, hogy átlagosan öt-hat évente jelentkeztél újabb kötettel. Igaz a megállapítás, hogy ez *Bella István* alkotói ritmusa?*

– Igaz, amennyiben a költői lustaság alkotói ritmusnak nevezhető... A ritkább megjelenésekben az én emberi gyengeségeim is közrejátszottak. Világéletemben csak költő maradtam. Ezzel arra gondolok, hogy egy prózaíró úgyszólván köteles naponta, megszokott időpontokban leülni és óránként keresztül írni, mert különben az

A szigligeti focipályán 1978-ban

életműve egész egyszerűen nem kerekedik ki. Regényt, szépprózát csakis napi penzumokkal, állandó nekiveselkedéssel lehet írni – legalábbis így képzelem. A vers szerencsére máskeppen születik: nincs kötelező darabszám. (Bár néha arra gondolok, hogy nem ártana, ha lenne.) Az én lelki alkatomnak jobban megfelel a vers mint írásmű. Elsősorban azért, mert alkalmatlan vagyok a rendszeres írói munkára. Ugyanakkor nem arról van szó, hogy irtóznék a tisztességes munkától – hiszen végigdolgoztam az életemet könyvtárosként, újságíróként, szerkesztőként, és mindannyiszor meglehetősen betartottam a játékszabályokat.

Az írás valamiképpen szent tevékenység. Olyan, mint a vasárnapi mise: hat napnak el kell telnie, hogy a hívó ismét ünnepi szertartásra mehessen. A versírás során az ember kiharap, megízlel egy darabkát Isten testéből. Úgy gondolom, rengeteg felesleges vers született a világban – tudatosan nem a *világirodalom* szót használom, mert az egészen más szint. Nem árt, ha az ember mérték-

letes és csak azokat a verseit írja meg, amelyeket végtelenül szükségesnek érez; amelyeket ha nem írna meg, abba úgymond belehalna.

– *A szépprózával sohasem kacérkodtál?*

– Prózai kötetem nem jelent meg. Írtam egy tárcanovellát, amely véleményem szerint elég szép, de a további novellaírás-tól visszariadtam. Ebben az is közrejátszik, hogy az életkörülményeim-ből adódóan évtizedeken keresztül éjszakai költő voltam. Ötvenöt éves koromig, vagyis a leszázalékolásomig soha nem engedhettem meg magamnak, hogy kizárólag az írásnak és az írásból éljek. Olyan erkölcsi és családi köte-

2005 húsvétján feleségével

lezettségeim voltak, amelyeket nem lehetett a „vagy van, vagy nincs honorárium” gyakorlatára alapozni.

– *Újságíróként, illetve szerkesztőként mely lapoknál dolgoztál?*

– Már József Attila-díjas költőként lettem üzemi újságíró, 1971-ben. Különféle üzemi lapokba írtam cikkeket, tudósításokat, riportokat, főként a csepeli székhelyű Papíripari Vállalat *Magyar Papír* című újságjába, amelynek összesen hét évig voltam a munkatársa. Onnan kerültem az *Élet és Irodalom* című hetilaphoz, ahol tizenhárom évig szerkesztettem a versrovatot. Utána egy évi munkanélküli segély következett, majd 1992 és 1995 között a Fehérvári Városi Televízió főszerkesztője voltam. Mindmáig rejtély számomra, hogy miért pont rám esett az ottaniak választása – talán azért, mert fehérvári gyökerű volnék... 1995-ben azonban különféle betegségeim támadtak, végül leszázalékoláltak, és voltaképpen azóta va-

gyok írói létformájú költő. Talán sokkal kellemesebb lett volna, ha ezt a létformát harmincévesen kezdhetem meg, de ez persze csak utólagos bölcselkedés.

– *Kérlek, beszélj a díjakról, amelyek végigkísérték költői pályádat!*

– A díjakat elsősorban adják, és csak másodsorban kapják. Nekem

elég sok díjat adtak. Kétszer jutalmaztak József Attila-díjjal, 1970-ben és 1986-ban. 1988-ban Déry Tibor-díjat és Év Könyve-díjat, 1992-ben Magyar Művészetért Díjat, 1994-ben a Magyar Köztársasági Érdemrend Tisztikeresztjét, 2001-ben pedig Kosuth-díjat kaptam. Ez utóbbi nekem ítélesekor talán a műfordítói munkásságomat és a gyerekkönyveimet is számításba vették, nem csupán a költészetemet. És van egy olyan díj is, amelyet a hivatalos lexikonbéli szócikkekben nem szoktak felsorolni, bár számomra a legkedvesebb. A *Székhelyföld* című, Csíkszeredában szerkesztett folyóirat Bicska-díja, amelyet 2004 októberében adományoztak nekem, és azóta is nagy becsben tartok. Megjelent náluk egy elbeszélő jellegű költeményem, *A költő esteli védőbeszéde hitvese színe előtt* címmel, és a lap munkatársai titkos szavazással ezt választották az év legjobb, általuk kitüntetett versének. A kitüntetés pedig egy

valódi bicska. Nagyon szép darab, a pengéje valódi mestermunka. Azért szeretem annyira, mert az összes létező irodalmi díj közül ez az egyetlen, amely valami normális dologra használható: lehet vele faragni és enni.

– *Kamaszkorom egyik meghatározó olvasmányélménye, és ezt egészen őszintén mondom, Az arcom visszakérem című, 1988-ban kiadott versesköteted volt. Személy szerint úgy gondolom, és ezt időközben több irodalmár ismerősöm is alátámasztotta, hogy ez a kötet egész költői munkásságod csúcspontja. Egyetértesz ezzel?*

– E kötetben csakúgy számos olyan vers található, amely költői munkásságom lényeges része. Ilyen például a *József Attila* című nagyobb lélegzetű vers, az Illyés Gyulának írt *Hármas Oltár*, vagy *A levegőbe írt zene*, amelyet a drága *Vujicsics Tihamér* emlékének ajánlottam. Ám a *Nagy Lászlóról* írt versem, illetve vogul átíratom és ciklusnyi Áni Máni-versem is ebben szerepel. Való igaz, hogy én is átlagon fölülr szeretem ezt a könyvemet. A címe pedig nem pusztán egy költői játék, de különös történelmi rím – 1988-ban azt mondtam, hogy „az arcom visszakérem”, és két éven belül az egész ország, az egész magyarság visszakérte az arcát. És valamelyest vissza is kapta. Könyvem borítóján valami olyasmit kértem, ami egykettőre társadalmi szinten is megvalósulhatott.

– *E kötet középső ciklusában szerepel Költők, mi című, csupán sóhajtásnyi versed: „Nyomjuk, mint süket a csöngőt, / a szöveget, / költők, mi: emberiség-köldök- / kölöncök. // Mondjuk, / mint aki holnap született.” És er-*

re rimel egy másik sóhajod, amely nyilvánvalóan több egy átlagos szóviccnél: „I. N. R. I.? / Í. R. N. I.!” Ma is úgy látod, hogy keresztre kell feszülnöd, ha írni akarsz?

– Igen. Számomra az írás folyamata elég nagy kín, akár testi értelemben is. Főleg akkor, ha meg akarok írni egy konkrét témát, és valami miatt nem megy. A fiatalság hatalmas adománya, hogy olyankor szinte nyomdakészen pattan ki a fejből egy-egy vers. Az öregségnek pedig az a nagy nehézsége, hogy az ember minden egyes verssor papírra vetésével tanul, elles valamicskét a költészet lényegéből – s ahogy ezek a felgyűlő tapasztalatok besűrűsödnek, az írás egyre nehezebbé válik, lefékeződik. Nem véletlen, hogy nagy-szabású Toldi-művei után, élete alkonyán Arany János is csupán Ószikéket írt. Személyes sorsa, lánya megrendítő halála mellett ez a felhalmozott tudás indíthatta arra, hogy végül négy, hat és nyolc sorokba tömörítette a mondandóját.

– Túlságosan merész társítás lenne Pilinszky költészetének „elszálkásodását” is ide kapcsolni?

– Könnyen lehet, hogy Pilinszkyben is hasonló folyamat zajlott le. Igaz, ő soha nem írt eposzi méretű műveket – ám a Szálkák kötet két-háromsoros miniatúráihoz képest az Apokrif vagy A francia fogoly valóságos eposznak minősül. Tény, hogy utolsó éveiben ő is egyre hallgatagabb, szűkszavúbb lett.

– Mielőtt áttérnénk a műfordításaidra, átvetésként hallhatnánk valamit Lengyelországhoz fűződő viszonyodról?

– Személyes okokból mentem Varsóba, alkotói ösztöndíjasként: mondhatni menekülni próbáltam egy nő, egy megromlott párkapcsolat elől. Egy lengyel barátomnak kö-

szönhetően kicsit mélyebben is belekóstoltam a lengyel költészetbe. Természetesen a lengyelek iránt érzett, mondhatni örökölt rokonszenv is vezérelt. Máig bánom, hogy mindössze fél évet töltöttem náluk, 1969. október 26-ával kezdődően. Legnagyobb varsói ajándékom, hogy Lázár Ervinnel egy időben lehettem ott, akivel életre szóló barátságot kötöttünk.

A lengyel egyetemisták körében akkoriban a Krakóban élő Konstanty Ildefons Galczyński volt a legnépszerűbb költő. Általuk ismeretem meg az ő verseit, és elhatároztam, hogy magyarra fordítom őket. Ám ezt a tervemet csak sokkal később, a nyolcvanas-kilencvenes években valósítottam meg, és 1995-

A kedvenc unoka, Bella Zsófia

ben jelent meg a kötet, *Búcsú az utcalámpáktól* címmel. Sajnos meglehetősen visszhangtalan maradt, pedig csodálatosan szép verseket tartalmaz, és a fordítással is elégedett vagyok. Persze minden fordításról elmondható, hogy a fordító örökösen talál rajta valamilyen javítani valót, akár a szövegűség, akár a ritmus tekintetében.

– Eddigi kétségtelenül legnagyobb műfordítói teljesítményed a nagy-nagy klasszikus, Adam Mickiewicz *Ősök* című drámájának magyarra fordítása.

– 1977-ben kezdtem el a fordítását, majd anyagi okokból félbeszakítottam. Ez a munka teljes embert kívánt és évekig tartott volna, nekem viszont gondoskodnom kellett a családomról. Éjszakai virrasztások árán lefordítottam körülbelül nyolcszáz sort, majd félretettem. Csak akkor folytattam, amikor a szívpanaszaim miatt leszázalékolta, és a rokkantsági nyugdíj révén állandó jövedelemhez jutottam, a gyerekeim pedig már kiröpültek a fészekből. 1999-ben sikerült befejeznem, és egy évvel később megjelent kötetben. Szerencsére óriási segítséget nyújtott két remek műfordító: *Szenyán Erzsébet* és *Kovács István* – utóbbi a szövegűsége ellenőrizte, és számos jó tanácsot adott. Érdekes, hogy ezzel a munkával már kevésbé vagyok elégedett: utólag elég sok pontosítási valót találtam benne. Remélem, egyszer majd sikerül megjelentetnem egy javított kiadást.

– Nem félek kijelenteni, hogy e munkáddal felbecsülhetetlen kulturális szolgálatot tettél. És miként kerültél kapcsolatba a finn-ugor költészetrel?

– Előrebocsátom, hogy még botcsinálta finn-ugor szakértő sem vagyok... Későn, negyvenéves fejjel jutottam el a finn-ugor népek költészetéhez, amikor egyre inkább élvezni kezdtem a szófejtést, a szótári kutakodást. Érdekes, hogy egyetemistaként cseppet sem kedveltem a nyelvészetet. Később felismertem, hogy a szavak története telis-tele van költői lehetőségekkel. Valamelyest beleástam magam a finn-ugor kultúrába, és ezen az úton jutottam el a vogul és osztják mondavilághoz. Csaknem olyan kényszert éreztem a magyarra fordítá-

sukra, mint a versírásra. Munkám során óriási segítségemre voltak a nyelvészek, például *Zsirai Miklós*, akik elkészítették e teremtésnek nyersfordítás értékű prózai értelmezését. E magyarzó szövegek – amelyek jelentős része német nyelvű – révén elkezdhettem a költői fordítást, anélkül, hogy ismerném az osztják vagy vogul nyelvet. Fordításaim gyűjteménye *Hú-péri-hú öreg* címmel jelent meg, 1996-ban.

– *Bibliográfiádból kiderül: két verseskönyved között rendszerint megjelent egy-egy gyerekverseket tartalmazó kötet is.*

– Soha nem írok tudatosan gyerekverset – csak éppen megszületik egy írás, amelyről kiderül, hogy gyerekvers. Váratlanul és véletlenül azzá válik. Főszereplőjük Áni Máni, aki valójában Anna lányom.

Várákodik a fiókomban egy teljesen kész Áni Máni-kötet, amely egy hosszabb, mintegy hatszáz soros elbeszélő költeményt jelent. Arról szól, hogy Áni Máni riporter lesz. Jó lenne megjelentetni. Lányom időközben felnőtt, de ez persze nem gátolja az újabb, róla szóló versek születését. Például készülöben van egy elbeszélő versem, *Áni Máni boliba megy* címmel. A mostani állás szerint négy részből áll: előhangból és három énekből. Még két énekkel tervezem bővíteni. Továbbá kötetnyi (körülbelül negyven) gyerekverset fordítottam *Julian Tuwim* lengyel költőtől – ez egyelőre szintén kiadatlan.

A fiatal költőkkel ellentétben én soha nem vágytam veszekedetten a minél több publikációra. Nemrégiben döbbsentem rá: az első kötetemben, a *Szaggatott világban* szereplő versek alig egyötöde jelent meg folyóiratok-

ban. Ennek legfontosabb oka az, hogy számomra mindig a vers megírása volt a lényeges. S hogy utána mi történt vele, az már kevésbé foglalkoztatott.

– *Dolgozósobádba lépve szinte azonnal megpillantottam egy kinyitott Bibliát a dohányzóasztalon. Ez a mindennapok szokott kelléke, vagy netán a beszélgetésünk kedvé-*

Igazi koszorús költő (1983 Sepsibesenyő)

ért készítetted ki, mert valamilyen fontos mottót kerestél benne?

– Szinte minden este kézbe veszem a Bibliát, és találmra felütöm. Sajátos játékot játszom – vagy azt kérdezem magamban: milyen volt a mai napom?, vagy azt: milyen lesz a holnapi. Mielőtt felütném, meghatározom, a páros vagy a páratlan oldalt nézem-e majd meg, illetve melyik hasáb hányadik bekezdését. Ezután kinyitom a könyvek könyvét, és az elem kerülő szakaszból megtudom, mit gondol Isten a mindennapjaimról.

Bámulatos és iszonyatos válaszokat is szoktam így kapni az esti kérdéseimre. Például tegnap este Ezékiel próféta könyvének nyíltak ki a lapok, és sorai olvastán borzasztó bűnökkel terhes emberré váltam. Isten haragvásáraól számol be, s úgy éreztem, az Úr valójában ellenem vagy fölöttem ha-

ragszik. Annyi mentséget találtam a magam számára, hogy Ezékiel meglehetősen keményszavú próféta – talán mégsem vagyok én annyira gyarló lélek, mint ahogy ő azt éppen akkor tudtomra adta...

– *A tény, hogy a Biblia napi szellemi táplálékodul szolgál, persze a költészeteden is érződik. Elég csupán arra utalnunk, hogy 1998-ban megjelent Ábel a sivatagban című kötetében egész versciklust szentelsz Káin és Ábel történetének.*

– Régi irodalmi tervem-adósságom, hogy szeretnék egy verseskönyvet írni olyasféle címmel: *Káin próféta levelei a Cainus-bélieknek*. Úgy gondolom, ebben nagy költői lehetőségek bújnak. Nem tudom, sikerül-e megírnom, s ha igen, akkor méltó lesz-e arra.

– *Nagyon érdekes gondolat, hogy Káin prófétáról beszélsz, és nem Ábel prófétáról. Mi-féle próféta lehet a gyilkos Káin?*

– Igen, ez nagy kérdés. Talán nem hangzik nagyképu válasznak, ha azt felelem: a szerepek olykor fölcserélhetők. *Csak a bárány* című versem éppen erről szól: „Káin és Ábel ügyében / eddig / a bárányról / még senki sem beszélt. // Maga az Úr sem! / A Bírák Bírája! // Pedig ő látta az esetet / s tanúsíthatná, / hogy Káin és Ábel fölcserélhető. / Mert Káin lehet Ábel. / És Ábel lehet Káin. // Csak a bárány, / aki mindig ugyanaz. // Meg az áldozati füst. // Az áldozat nem ítéltet!” Hogy melyik változat valósul meg: Ábel válik-e Káinná, vagy Káinból lesz Ábel, az nem Isten zsarnoki döntése, hanem végső soron a szabad emberi akarat választása.

Zsille Gábor